POZICIONI PAPIR

European Federation of Journalists

UMETNA INTELIGENCIJA I BUDUĆNOST NOVINARSTVA U EVROPI

Novinarstvo je javno dobro koje igra ključnu ulogu u promovisanju zdravog informacijskog prostora. Umetna inteligencija (AI) brzo preoblikuje novinarstvo. AI može i podržava novinare analizirajući podatke ili pomažući u zadacima, ali mora ostati **podređena ljudskoj uredničkoj odgovornosti. Na primer, ako je tekst preveden pomoću umetne inteligencije, novinar/urednik mora i dalje razumeti izvorni tekst kako bi uporedio prevod generisan umetnom inteligencijom s izvornim tekstom.**

Iako ovi alati obećavaju, oni takođe postavljaju hitna pitanja: Šta se događa sa internim protokom informacija? Jesu li svi novinari ili glavni urednici tehnički obrazovani? Kome se isplaćuje novac? Da li je upotreba umetne inteligencije u skladu sa novinarskom etikom?

Evropska federacija novinara (EFJ) zalaže se za budućnost umetne inteligencije koja podržava novinarsku etiku, štiti prava autora i odgovarajuću naknadu, osigurava pravedan pristup i jamči uredničku nezavisnost.

Ovaj pozicioni papir prikazuje viziju EFJ-a i zahteve za odgovornom i etičkom upotrebom umetne inteligencije u novinarstvu širom Evrope.

1) LJUDSKA UREDNIČKA KONTROLA JE NEOPHODNA

Novinari i redakcije ne smeju koristiti umetnu inteligenciju ako ne znaju izvore. Na primer, izveštavanje se ne bi trebalo temeljiti na sažetku generisanom umetnom inteligencijom ako je izvorni tekst nepoznat. Preduzeća moraju informisati radnike i njihove sindikalne predstavnike o korišćenju algoritama i umetne inteligencije u procesima upravljanja.

Osim toga, sve veća uloga umetne inteligencije, a posebno generativnih chatbotova umetne inteligencije u redakcijama, mora se rešiti socijalnim dijalogom ili drugim oblicima dijaloga između redakcija i društvenih aktera (redakcije, programeri (veliki I mali), raznolikih građana, akademika, civilnog društva) stručnjaka za umetnu inteligenciju. Saradnja sa istraživanjima može pomoći u izgradnji kapaciteta i dobivanju dodatne stručnosti.

Novinarske organizacije, poslodavci medija i zaposlenici/novinari trebali bi zajednički definisati uslove pod kojima se umetna inteligencija koristi, zadržavajući prava radnika, uredničke standarde i etičke standarde. Uspešni odgovorni inovacijski projekti uspevaju kada različite strane organizacije (pravne, uredničke, istraživačko-razvojne, marketinške itd.) interno zajednički odlučuju o toku digitalizacije.

Istraživanja svakako iznova pokazuju da se ljudski nadzor smatra od posebne važnosti (1). AI u redakcijama treba:

- Osigurati da se AI koristi u jasno definisanim uslovima uz ljudsku uredničku kontrolu.
- Da ne zamenjuje novinarski rad niti automatiziraju proizvodnju sadržaja bez ljudskog pregleda i odgovornosti.

2) NOVINARSKI RAD MORA BITI ZAŠTIĆEN

Novinarski rad ne bi trebao obučavati sisteme umetne inteligencije bez njihovog informisanog pristanka – a svakako ne bez proporcionalne odgovarajuće naknade.

Nadzor novinara nad sistemima umetne inteligencije ključan je kako bi se osiguralo da je njihova upotreba legitimna, pravedna, transparentna i sigurna na radnom mestu. Pristup usmeren na čoveka u razvoju i upotrebi umetne inteligencije pomaže osigurati da sistemi funkcionišu kako je predviđeno, štiteći i radnike i potrošače dok istovremeno koriste organizacijama.

Zakonska usklađenost, propisana Zakonom o umetnoj inteligenciji EU-a, samo je osnova za sisteme umetne inteligencije. Međutim, sama usklađenost ne jamči pravednost ili etičke standarde. Ispunjavanje etičkih zahteva **koristi i pojedincima na koje utiče umetna inteligencija i organizacijama koje je koriste. Na primer, medijske kuće koje koriste digitalne avatare na osnovu tela novinara trebale bi imati dopuštenje novinara da to učine. Isto vredi i za glas novinara u sintetičkim glasovima.**

EFJ poziva javne donatore da daju prioritet medijima koji, umesto otpuštanja novinara zbog restrukturiranja zasnovanog na umetnoj inteligenciji, odlučuju obrazovati osoblje i freelancere. Od februara 2025., Zakon o umetnoj inteligenciji zahteva od preduzeća da osposobljavaju zaposlenike koji rade s umetnom inteligencijom. To bi se trebalo na neki način preispitati.

Javni donatori trebali bi dati prioritet medijima koji koriste mogućnosti alata umetne inteligencije za poboljšanje sadržaja i borbu protiv dezinformacija, posebno otkrivanjem automatiziranih botova i deepfake videa. Etička upotreba umetne inteligencije mora biti uslov za javno ulaganje u novinarstvo.

EFJ poziva na:

- **Obveznu transparentnost podataka koji se koriste za obuku generativnih sistema umetne inteligencije i koji se koriste za ponovno pronalaženje u stvarnom vremenu (RAG) koji, iz perspektive otpornosti novinarstva, mogu biti još problematičniji. Takva baza podataka ne bi trebala zavisiti od bilo koje posebne šeme identifikatora: trebala bi biti pretraživa.**
  - Jasne zapise programera umetne inteligencije koji pokazuju koji su novinarski izvori korišteni u obuci modela i finom podešavanju ili "usklađivanju".
- Obveznu transparentnost o otpuštanjima koja je takođe potrebna, jer se novinari otpuštaju zbog većih troškova, a redakcije sve više automatizuju rad.
- **Kvalitetne unose: Generativni modeli umetne inteligencije moraju se obučiti o kvalitetnom novinarskom sadržaju kako bi se generisali kvalitetni rezultati – ali mora se osigurati da se odgovarajuća naknada medijskim organizacijama ponovno ulaže u novinarstvo i novinare.**
- **Izričiti pristanak autora pre nego što se bilo koji novinarski sadržaj upotrebi za obuku o umetnoj inteligenciji ili kao unos. Odgovarajuće ugovore o naknadi i licenciranju**

Protivimo se svim sistemima koji rudare, oponašaju ili monetizuju rad novinara bez davanja zasluge ili naknade.

3) NI PUBLIKA NI NOVINARI NE PREGOVARAJU O TRANSPARENTNOSTI

Sadržaj generisan umetnom inteligencijom mora biti jasno označen kada utiče na uredničke rezultate. Poverenje javnosti zavisi od toga šta je stvarno, a šta sintetičko (2). Konkretne etikete treba razvijati sa korisnicima i kao odgovor na stvarne potrebe korisnika.

Medijske organizacije trebale bi koristiti AI na transparentan i etički način koji osnažuje ne samo medijsko poslovanje, već posebno novinarstvo (npr. istraživačko novinarstvo). Ovde postoji dobra ravnoteža jer prekomerna upotreba umetne inteligencije može potkopati već krhko poverenje u medije (3).

Transparentnost mora postojati na tri nivoa:

- **Vanjski: Publika mora biti obaveštena kada se generativna umetna inteligencija u velikoj meri koristi za osnovne aktivnosti u stvaranju sadržaja. Na primer, upotreba umetne inteligencije za prevođenje ili transkripciju isključivo je pomoćna, dok je upotreba umetne inteligencije za pisanje teksta ili istraživanje vrlo blizu temeljnim zadacima i stoga bi trebala podlegati zahtevima transparentnosti.**
- **Unutrašnji: Novinari moraju biti obučeni o alatima umetne inteligencije koji se koriste.**
- **Treće strane: Medijske kuće moraju zahtevati transparentnost od pružaoca usluga umetne inteligencije u vezi s načinom rada alata i podacima koje upotrebljavaju.**

Generativni AI alati – posebno oni koji mogu stvoriti deepfake ili oponašati stvarne pojedince – uvek bi trebali sadržavati jasna vizualna ili tekstualna otkrića.

4) JEDNAK PRISTUP I OBUKA ZA SVE NOVINARE

AI ne sme proširiti jaz između velikih redakcija i medijskih kuća sa nedovoljnim resursima niti između različitih regija širom Evrope. Redakcije moraju osigurati i promovisati programe stalnog osposobljavanja kako bi radnici stekli potrebne veštine za rad sa tehnologijama umetne inteligencije.

EFJ poziva:

- Ulaganje u AI alate i infrastrukturu koji služe nezavisnim, lokalnim i slobodnim novinarima od strane medijskih organizacija i nacionalnih vlada, institucija EU-a i drugih evropskih filantropija i fondova.
- **Javno financirane alternative velikim tehnološkim platformama, koje trenutno dominiraju razvojem umetne inteligencije.**
- Uključivanje AI pismenosti u novinarsko obrazovanje i stalno stručno usavršavanje kako bi se sprečila zlouporaba i promovisale etičke prakse. Redakcije bi trebale osigurati da novinari imaju dovoljno vremena za izgradnju stručnosti u području umetne inteligencije i

EFJ podstiče redakcije da uključe tehničko osoblje i da spoje novinare i one koji kodiraju algoritme kako bi razvili međusobno razumevanje novinarske etike i pristupa zasnovanog na ljudskim pravima.

5) ETIKA MORA OBLIKOVATI UPOTREBU UMETNE INTELIGENCIJE U VESTIMA

Novinarska etika mora voditi način na koji se umetna inteligencija koristi i razvija, od alata u redakcijama do algoritama za preporuku publike.

Ponovno potvrđujemo važnost:

- Istinitosti, tačnosti, nepristranosti, odgovornosti i zaštite izvora.
- Održavanja autentičnosti i sledivosti sadržaja.
- Izbegavanja oponašanja koje generiše AI, izmišljenih snimaka ili sintetičkog sadržaja koji bi mogao obmanuti javnost.
- Osiguravanja da sistemi personalizacije zasnovani na umetnoj inteligenciji podržavaju **raznolikost gledišta i demokratskog dijaloga, a ne filterskih mehurića ili ideoloških silosa.**
- Unutarnjeg i vanjskog dijaloga o odgovornoj upotrebi umetne inteligencije tako da se koristi u skladu sa novinarskim etičkim standardima i da čitaoci veruju u njenu upotrebu u vestima.

Svi AI sistemi koji se koriste u novinarstvu trebali bi proći nezavisnu procenu novinarskih organizacija, medijskih saveta i/ili drugih medijskih stručnjaka kako bi se osiguralo da ispunjavaju ove etičke standarde.

6) NOVINARSKE ORGANIZACIJE MORAJU POMOĆI U UPRAVLJANJU BUDUĆNOŠĆU AI

Upravljanje umetnom inteligencijom ne sme se odvijati iza zatvorenih vrata ili biti diktirano od strane preduzeća platformi. Novinarske organizacije moraju biti **aktivni učesnici u nacionalnom, evropskom i globalnom upravljanju sistema umetne inteligencije koji utiču na javne informacije, uključujući upravljanje organizacija EU-a za normalizaciju, kao što su CEN i CENELEC.**

Kolektivni ugovori o umetnoj inteligenciji moraju, između ostalog, regulisati upotrebu generativne umetne inteligencije u audiovizualnoj produkciji, uključujući obavezu dobivanja izričitog pristanka za digitalnu replikaciju, ponuditi odgovarajuću naknadu i uključiti ograničenja upotrebe.

To takođe zahteva izgradnju kapaciteta, posebno na nivou lokalnih medijskih organizacija, koje često imaju ograničene resurse za delovanje u tim forumima. Treba razvijati zajedničke studije između sindikata, preduzeća i javnih uprava kako bi se analizirao uticaj generativne umetne inteligencije na medije i zapošljavanje u sektoru.

Novinarske organizacije mogu imati aktivnu ulogu u oblikovanju budućnosti umetne inteligencije kroz odgovornu nabavku, odnosno stvaranja potražnje za novinarskom umetnom inteligencijom koja odražava novinarske vrednosti i prava korisnika na privatnost, slobodu izražavanja i nediskriminaciju koja je otvorenog koda, objašnjiva i ekološki prihvatljiva (4).

European Federation of Journalists

EFJ poziva na:

- Uključivanje novinarskih predstavničkih organizacija u okvire EU-a i Saveta Evrope koji regulišu umetnu inteligenciju.
- Uključivanje novinarskih organizacija u inicijative poput **Trusted European Media Data Space (TEMS)** kako bi se osnažile inovacije koje pokreću novinari.
- Kolektivni, demokratski pristup utemeljen na socijalnom dijalogu i kolektivnom pregovaranju za izgradnju i sprovođenje alata umetne inteligencije koji služe javnom interesu.

AI nije samo tehnički alat. Umetna inteligencija oblikuje način na koji društva pristupaju informacijama i menjaju uslove rada u redakcijama. Evropski novinari zaslužuju budućnost umetne inteligencije koja podržava njihov rad, a ne onu koja narušava njihovu autonomiju, koristi njihov sadržaj ili širi postojeće nejednakosti.

EFJ SE OBAVEZUJE BRANITI:

- Uredničku nezavisnost u doba automatizacije.
- Poštenu naknadu i prava novinarskih kreatora. Jednak
- pristup AI alatima i obuci.
- Etičke i transparentne AI sisteme.
- Medijski krajolik u kojem ljudska odgovornost ostaje u središtu. Unutarnji
- i vanjski dijalog o odgovornoj upotrebi umetne inteligencije.

OVO NIJE BORBA PROTIV UMETNE INTELIGENCIJE - OVO JE BORBA ZA NOVINARSTVO.

(1) Izveštaj „Generativna umetna inteligencija u novinarstvu"
(2) Istraživanja pokazuju da bi se korisnici osećali izmanipulisano da nisu obavešteni da je sadržaj generisan umetnom inteligencijom.
(3) To je vidljivo iz 2025 Digital News Report, godišnje međunarodne studije o potrošnji vesti u javnosti.
(4) Na primer, vidi Prilog 1 u „SMERNICE SAVETA EVROPE O ODGOVORNOM SPROVOĐENJU SISTEMA UMETNE INTELIGENCIJE U NOVINARSTVU".

https://europeanjournalists.org secretariat@europeanjournalists.org